

М.В. Якименко, здобувач
Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

(Представлено д.е.н., проф. Лаговською О.А.)

Визначено основні складові забезпечення системи управління прибутком суб'єкта господарювання та приділено увагу інформаційному забезпеченню, від організації якого залежить ефективність усієї системи управління підприємством. Досліджено особливості системи бухгалтерського обліку як інформаційної складової системи ризик-орієнтованого управління з двох точок зору: як індикатора наявності ризиків господарської діяльності та як джерела виникнення внутрішніх господарських ризиків. Враховуючи існування на підприємстві одночасно зовнішніх та внутрішніх факторів ризиків господарської діяльності, наявність системи внутрішніх показників, які формуються в системі бухгалтерського обліку, побудовано взаємозв'язок джерел інформації, факторів появи ризиків діяльності та ризиків фінансових результатів. Запропоновано в процесі управління фінансовими результатами підприємства проводити аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів господарських ризиків щодо характеру контролюваності в розрізі: контрольовані, частково контрольовані та неконтрольовані. Такий аналіз запропоновано проводити з метою визначення можливості здійснення управління як факторами появи господарських ризиків, так і ризиками, що існують на підприємстві.

Ключові слова: ризик; фактор ризику; інформаційне забезпечення; контрольованість; система бухгалтерського обліку; фінансові результати.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За складних умов господарювання вітчизняним підприємствам доводиться здійснювати свою діяльність під впливом значної кількості зовнішніх та внутрішніх ризиків господарювання, зберігаючи свій рівень конкурентоспроможності, якості продукції та прибутковості діяльності. Будь-який ризик господарювання за своєю природою може як позитивно, так і негативно впливати на діяльність суб'єкта господарювання, та, відповідно, на його фінансові результати. Фінансовий результат, а саме прибуток, сьогодні так і залишається ключовим показником ефективності діяльності підприємства в цілому, ефективності прийнятих управлінських рішень, а отримання максимально можливого розміру прибутку або надприбутку є метою, яка закладається при розробці стратегії розвитку суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління, ідентифікації, оцінки та відображення ризиків у системі бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту досліджувалися в працях таких учених, як І.А. Бланк [1], В.І. Блонська, О.І. Вужинська [2], Н.В. Кальмук [3], А.О. Керженцева, В.В. Мантуленко [4], В.В. Нагайчук [5], І.А. Панченко [6], Є.Ю. Ткаченко [7], С.В. Харченко [8], С.О. Чешко [9], О.М. Чорна [10] та ін.

Метою дослідження є визначення основних обліково-інформаційних джерел ризиків фінансових результатів для потреб ризик-орієнтованого управління.

Викладення основного матеріалу дослідження. Значна частина управлінських рішень підприємства характеризується умовами невизначеності при плануванні обсягів доходів та витрат, які підприємство має можливість отримати в майбутньому, та, відповідно, невизначеними фінансовими результатами діяльності. Основні фактори такої економічної ситуації частково пов'язані з самою суттю ринкової економіки, за якої майбутні фінансові результати, з одного боку, суттєво залежать від власних зусиль підприємців та тих факторів, на які вони можуть вплинути. З іншого боку, на них впливають зовнішні фактори, які, перш за все, пов'язані з ринковою кон'юнктурою, на яку вплив підприємства неможливий. Дані фактори по-різному впливають не лише на результати економічної діяльності підприємства, а й на його фінансово-майновий стан у цілому та потребують врахування факторів ризику й невизначеності в системі бухгалтерського обліку, економічного аналізу, внутрішнього контролю, планування, менеджменту в контексті ризик-орієнтованого управління підприємством.

Система бухгалтерського обліку може одночасно бути як інформаційною складовою системи ризик-орієнтованого управління, надаючи управлінському персоналу інформацію, яка є своєрідним індикатором ризиків господарської діяльності, так і джерелом появи господарських ризиків, що пов'язані з невизначеністю інформації, наданої організацією та некомпетентністю працівників бухгалтерської служби. Аналогічна ситуація може виникати й у системі управління підприємством.

Бухгалтерська служба, в першу чергу, зобов'язана дотримуватися вимог чинного законодавства України та вести бухгалтерський облік відповідно до нього, проте існує й інша складова – пряма

залежність від вищих органів управління зобов'язує бухгалтерів притримуватися політики даних органів. Наприклад, відсутність чітко налагодженої системи контролю та системи відповідальності за діяльністю менеджерів вищого рівня управління призводить до маніпулювання розміром прибутку перед власниками підприємства та державою в межах, визначених таким органом управління.

При створенні системи ризик-орієнтованого управління прибутком необхідно враховувати різносторонній характер прибутку. За такого підходу здійснюється комплексний аналіз сукупності факторів утворення, розподілу та використання прибутку, їх взаємозв'язок, а також характер впливу: прямий чи опосередкований.

Щодо характеру впливу встановлено, що фактори появи ризиків господарської діяльності непрямо впливають на прибуток підприємства, оскільки вони лише спричиняють появу ризиків господарської діяльності. Ризики ж господарської діяльності породжують виникнення доходів (позитивний вплив) та/або витрат (негативний вплив), які, у свою чергу, прямо впливають на формування фінансового результату.

На думку С.В. Харченко [8], складність управління прибутком передбачає необхідність залучення різноманітної інформації, у вигляді внутрішньої та зовнішньої інформації. При цьому усю різноманітність зовнішніх даних, які використовуються під час планування формування та розподілу прибутку, можна розділити на три групи показників, що характеризують: загальноекономічний стан країни або окремої галузі; кон'юнктуру ринку; діяльність контрагентів або конкурентів.

Методичні основи формування системи управління прибутком розробив І.А. Бланк [1], він виділив такі складові забезпечення системи управління прибутком: організаційне забезпечення, інформаційне забезпечення, системи та методи аналізу прибутку, системи і методи планування прибутку, системи і методи внутрішнього контролю прибутку.

Зупинимося на розгляді інформаційної складової процесу управління прибутком. Інформаційна система (або система інформаційного забезпечення) управління прибутком є результатом безперервного цілеспрямованого підбору відповідних інформаційних показників, які необхідні для здійснення аналізу, планування та підготовки ефективних управлінських рішень у розрізі всіх аспектів формування, розподілу та використання прибутку.

Так І.А. Бланк [1] із зовнішніх джерел інформації виділив чотири групи показників: показники, які характеризують загальноекономічний розвиток країни (показники макроекономічного розвитку, показники галузевого розвитку); показники кон'юнктури ринку (показники кон'юнктури товарного ринку, ринку фондових інструментів та ринку грошових інструментів); показники, які характеризують діяльність контрагентів та конкурентів (банків, страхових компаній, постачальників, покупців, конкурентів) та нормативно-регулюючі показники (господарської діяльності підприємства та функціонування окремих сегментів товарного і фондового ринку). Система внутрішніх показників розділена на три групи: показники фінансової звітності; показники управлінського обліку та нормативно-планові показники.

Нами взято за основу такий підхід до поділу показників та сформовано взаємозв'язок таких джерел інформації з дослідженими факторами появи ризиків господарської діяльності. Взаємозв'язок джерел інформації, факторів появи ризиків діяльності та ризиків фінансових результатів наведено на рисунку 1.

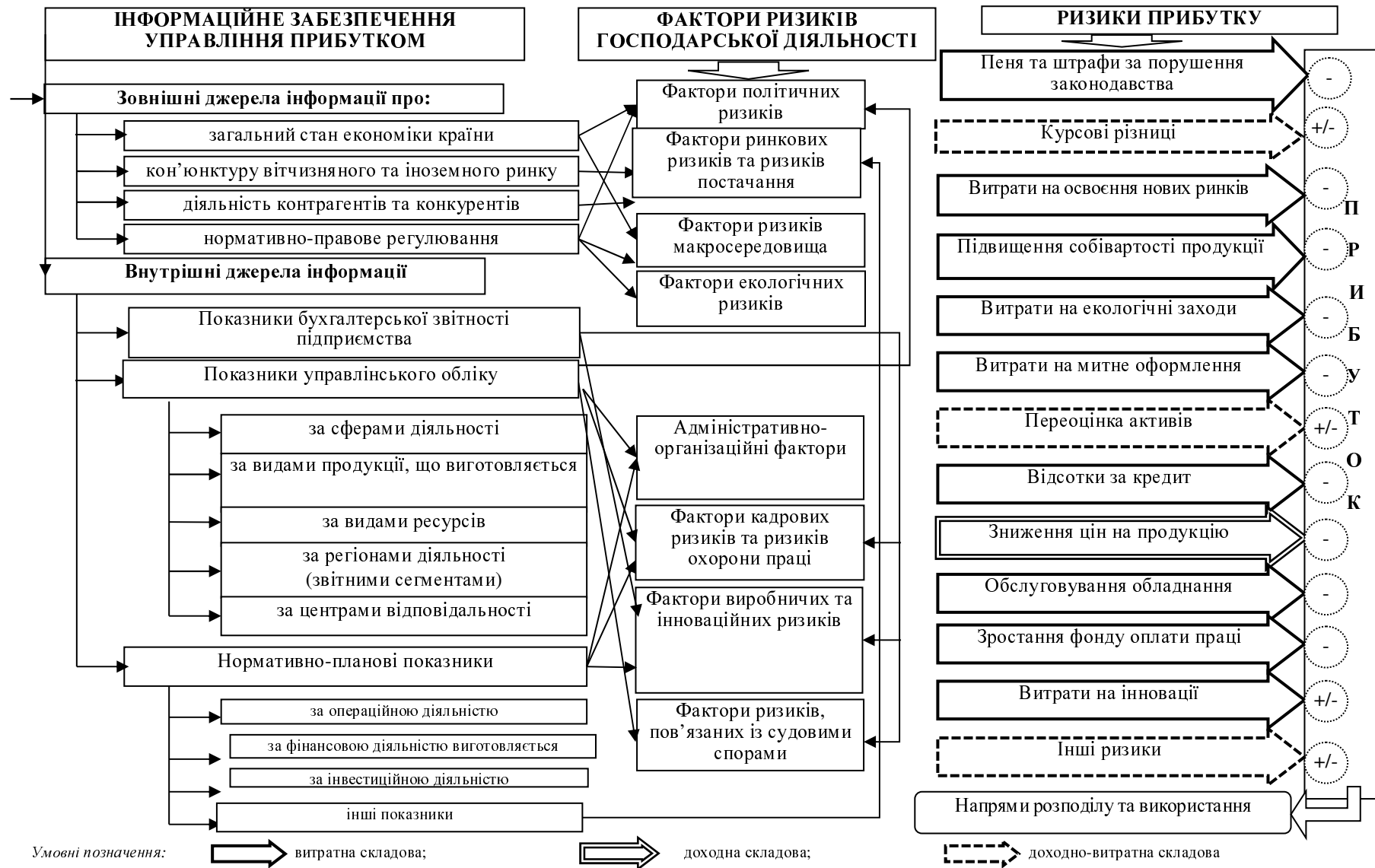

Рис. 1. Взаємозв'язок джерел інформації, факторів ризиків господарської діяльності та ризиків прибутку

Поділ факторів ризиків господарської діяльності на зовнішні та внутрішні є важливим з двох точок зору: 1) інформація про зовнішні фактори появи ризиків діяльності та самі ризики не може бути отримана з внутрішніх джерел інформації, а це, в свою чергу, передбачає необхідність організації моніторингу інформації зовнішнього середовища; 2) інформація ж про внутрішні фактори формується безпосередньо на самому підприємстві, і тому вимагає виваженого підходу до організації системи бухгалтерського обліку як основної інформаційної ланки системи ризик-орієнтованого управління, а також налагодження комунікаційних зв'язків між структурними підрозділами підприємства та органами управління різного рівня.

Як видно з рисунка 1, для визначення факторів ризиків господарської діяльності використовуються не лише внутрішні, а й зовнішні джерела інформації. Крім того, дані рисунка показують, що більшість внутрішньої інформації формується в системі бухгалтерського обліку.

Обліково-аналітичне забезпечення управління прибутком охоплює інформацію, яка сформована в системі бухгалтерського обліку та містить: форми звітності та інформаційну базу для аналізу прибутку, методику аналізу прибутку, яка погоджена з прийняттям управлінських рішень та враховує етапи його проведення з обґрунтованими рекомендаціями щодо використання оціночних критеріїв на кожному етапі аналітичного дослідження.

Аналізуючи проблеми, що виникають при формуванні обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління, слід звернути увагу на обмеженість інформації, яка надається користувачам про наявні та потенційні ризики, що, в свою чергу, впливає на достовірність показників звітності [6, с. 140].

Тому в подальшому вважаємо за необхідне здійснити удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку прибутку в частині його формування, розподілу та використання, з метою підвищення якості облікової інформації, необхідної для потреб ризик-орієнтованого управління.

Окрім аналізу впливу встановлених факторів на величину фінансового результату, необхідно здійснити аналіз усіх визначених факторів щодо характеру контролюваності підприємством, оскільки фактори, які є неконтрольованими, не є об'єктом ризик-орієнтованого управління, а є своєрідною «констатацією» умов функціонування суб'єкта господарювання.

Аналіз контролюваності факторів появи ризиків господарської діяльності пропонуємо проводити в розрізі: контрольовані, частково контрольовані, неконтрольовані. Такий поділ дасть можливість визначити, на які з факторів появи ризиків управлінський персонал може вплинути, та в подальшому удосконалити систему бухгалтерського обліку прибутку в частині підвищення якості й відповідності інформації для потреб ризик-орієнтованого управління.

Варто зазначити, що під контрольованістю фактора появи ризику маємо на увазі можливість здійснення системою ризик-орієнтованого управління впливу на ситуацію, яка склалась у зв'язку з появою такого фактора, але ще не призвела до появи ризику господарської діяльності. Ризики діяльності щодо характеру контролюваності вважаємо розглядати недоцільно, оскільки всі вони є контрольованими тією чи іншою мірою.

Аналіз контролюваності факторів появи ризиків представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз контролюваності факторів появи ризиків господарської діяльності

Фактор ризику	Характер контролюваності		
	контрольований	неконтрольований	частково контрольований
1	2	3	4
Зовнішні фактори			
Наявність вимог, встановлених законодавством			+
Політична нестабільність		+	
Законодавчі обмеження		+	
Валютне регулювання	+		

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Складність митного оформлення		+	
Втрата контрагентів			+
Неконкурентоздатність продукції	+		
Порушення кон'юнктури ринку		+	

Вихід нових гравців на ринок			+
Насиченість ринку збуту			+
Наявність інфляції	+		
Нерозвиненість фондового ринку		+	
Посилення конкуренції на ринку			+
Внутрішні фактори			
Порушення цивільно-правових відносин	+		
Низький рівень оплати праці	+		
Відсутність системи матеріального заохочення та матеріально-технічного забезпечення працівників	+		
Відсутність системи перепідготовки кадрів	+		
Недозавантаженість виробництва	+		
Наявність застарілого обладнання	+		
Відсутність фінансування на модернізацію	+		
Відсутність інновацій	+		
Група факторів процесу управління	+		
Група обліково-інформаційних факторів	+		

Як видно з таблиці 1, усі внутрішні фактори є повністю контрольованими підприємством, а ефективність їх контролю та контролю факторів появи ризиків фінансових результатів залежить від ефективності організації системи ризик-орієнтованого управління в цілому.

Зупинимося більш детально на зовнішніх факторах. Так такі фактори, як політична нестабільність, законодавчі обмеження, складність митного оформлення, нерозвиненість фондового ринку та порушення кон'юнктури ринку є повністю неконтрольованими. Для мінімізації впливу таких факторів на результати господарської діяльності підприємство має їх враховувати при складанні системи бюджетів на майбутні звітні періоди з можливістю внесення коригувань до таких бюджетів.

До контрольованих зовнішніх факторів належать: валютне регулювання, неконкурентоздатність продукції та наявність інфляції. До факторів часткової контрольованості належать: наявність вимог, встановлених законодавством; втрата контрагентів; вихід нових гравців на ринок; насиченість ринку збуту; посилення конкуренції на ринку.

Під частковою контрольованістю ми розуміємо неоднозначну реакцію під час реалізації певних управлінських заходів: повна мінімізація дії фактора, часткова мінімізація дії фактора та відсутність впливу на дії фактора, що залежатиме від різних соціально-економічних та політичних умов, за яких виник даний фактор. Проте вважаємо, що підприємство має ретельно вивчити ситуацію за ймовірністю появи ризику для визначення ефективності та необхідності понесення додаткових витрат на здійснення заходів щодо мінімізації дії фактора появи ризику господарської діяльності. Витрати на здійснення системи заходів з мінімізації або усунення дії факторів появи ризику мають бути меншими за витрати або втрати, які підприємство понесе в разі виникнення ризику. В такому випадку варто говорити також і про рівень суттєвості, який у кожного суб'єкта господарювання буде різним.

Висновки. Отже, під час дослідження визначено основні групи факторів, які впливають на появу ризиків господарської діяльності. Усі групи факторів залежно від середовища їх прояву поділено на зовнішні та внутрішні.

Аналізуючи природу всіх ризиків господарської діяльності встановлено, що дані ризики є факторами фінансових результатів, оскільки породжують виникнення непередбачуваних доходів та витрат, які по-різному впливають на величину прибутку підприємства. Побудовано взаємозв'язок досліджених факторів підприємства з інформаційною системою ризик-орієнтованого управління прибутком, а також визначено основні групи джерел інформації появи таких факторів.

Аналіз контрольованості зовнішніх та внутрішніх факторів дозволив виділити три групи: контрольовані, неконтрольовані та частково контрольовані. Такий поділ надав можливість визначити основні напрями удосконалення системи ризик-орієнтованого управління, організації та методики системи бухгалтерського обліку в частині управління контрольованими та частково контрольованими факторами.

Список використаної літератури:

1. *Бланк И.А.* Управление прибылью / *И.А. Бланк.* – 3-е изд., перераб. и доп. – К. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
2. *Блонська В.І.* Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства / *В.І. Блонська, О.І. Вужинська* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.1. – С. 122–128.
3. *Кальмук Н.В.* Управління прибутком підприємства у сучасних умовах / *Н.В. Кальмук, С.Т. Дуда* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/15_5/254_Kamalczuk_15_5.pdf.
4. *Мантуленко В.В.* Управление прибылью предприятия / *В.В. Мантуленко, А.А. Керженцева* // Инновационная экономика : материалы междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). – Казань : Бук, 2014. – С. 48–50.
5. *Нагайчук В.В.* Показники оцінки якості прибутку підприємства та їх залежність від обраної стратегії / *В.В. Нагайчук* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2011_2_1/NV-2011-V2_23.pdf.
6. *Панченко І.А.* Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління / *І.А. Панченко* // Вісник ЖДТУ / Серія : Економічні науки. – Житомир, 2012. – № 3 (61). – С. 138–141.
7. *Ткаченко Є.Ю.* Сучасні підходи до управління прибутком промислового підприємства / *Є.Ю. Ткаченко* // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 47. – С. 270–276.
8. *Харченко С.В.* Современные информационные модели учетного обеспечения управления и формирования прибылью / *С.В. Харченко* // Молодой ученый. – 2013. – № 12. – С. 377–382.
9. *Чешко С.О.* Модели управления прибылью / *С.О. Чешко* // Молодой ученый. – 2013. – № 6. – С. 474–477.
10. *Чорна О.М.* Механізм управління прибутком в Україні / *О.М. Чорна, О.О. Мацнева* // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 1. – С. 30–35.

ЯКИМЕНКО Марія Володимирівна – здобувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку формування, розподілу та використання прибутку.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2015.